

ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2556
The History of the Expansion of the Communities in Mueang Karasin Municipality
during 2480 – 2556

โสภี อุันทะยา
Sopee Untaya

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2556 มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นแนวคิดหลักในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า กาฬสินธุ์เริ่มก่อตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2337 การตั้งชุมชนในระยะแรกๆ จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณรอบๆ เรือนพักของเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ เสาหลักเมือง วัด และริมฝั่งแม่น้ำลำปาว ในปี พ.ศ. 2480 ได้มีประกาศจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ชุมชนเพิ่มความหนาแน่นมากขึ้นตามลำดับ เกิดการขยายตัวออกไปในพื้นที่ว่างรอบนอกของตัวเมืองตามแนวเส้นทางคมนาคมสำคัญ ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในระยะแรกนี้ ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร นโยบายของทางราชการ และสภาพทางเศรษฐกิจ ต่อมาในปีพ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจากท้องถิ่นนอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เจริญขึ้นมีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น สมควรขยายเขตการปกครองเพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการบำรุงท้องถิ่นต่อไป จึงมีชุมชนใหม่เกิดขึ้นหลายชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2556 คือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของราชการ และประชากรตามลำดับ ชุมชนขยายตัวออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง โดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีการขยายชุมชนออกไปมากกว่าทิศทางอื่นๆ อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคทุกสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

คำสำคัญ ประวัติศาสตร์ ชุมชน เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

Abstract

This research entitled, “The History of the Expansion of the Communities in Mueang Kalasin Municipality during 1937-2013” was attempted to find out the factors influencing the expansion of the communities in Mueang Kalasin Municipality. The Concept of Local History was employed as a key concept for this research study.

The findings showed that Kalasin was founded as a city in 1794 during the Rattanakosin Era. At the early stage, houses were normally built around the house of the city ruler, the city pillar shrine or temples, and along the banks of Lam Pao River. In 1937, those communities were upgraded as Mueang Kalasin Municipality, resulting in more establishments around the city center and towards the main roads.

The factors affecting the expansion of the communities in the early days included population, government policy and economics. In 1982, a decree was issued over the change of Mueang Kalasin Municipality since it was getting a lot more crowded; thus, it needed to be expanded for the effective and comprehensive administration. The keys factors that had influenced the expansion of the communities in Mueang Kalasin Municipality during 1982-2013 consisted of economics, government policy and population. At that time, more communities were emerging on all sides of the town, particularly in the south and the northeast. Other important factors that always have an impact on the growth of the communities in every era are biological and cultural diversities, ecology systems, beliefs and ethnic groups.

Keywords: History, Community, Mueang Kalasin Municipality

บทนำ

กาฬสินธุ์เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานเมืองหนึ่งในภาคอีสาน ดังปรากฏร่องรอยเมืองโบราณ อาทิ เมืองฟ้าแดดสงยาง ที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุ ปรากฏหลักฐานโบราณคดี สิ่งก่อสร้างในรูปแบบเจดีย์ และใบเสมาหินในสมัยทวารวดี เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมมาเนิ่นนานประมาณ 1,600 ปี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กาฬสินธุ์เริ่มก่อตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2336 โดยท้าวโสมพะมิตร ได้อพยพผู้คนหนีภัยการสู้รบมาจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงพร้อมไพร่พล มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ต่อมาได้อพยพผู้คนข้ามเขาภูพานมาอยู่บ้านกลางหมื่น ตำบลกลางหมื่น อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2337 ได้อพยพผู้คนลงมาทางใต้ถึงบ้านแก่งส้มโฮง ริมแม่น้ำลำปาว และเข้าถวายสวามิภักดิ์ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพื่อขอตั้งบ้านเมือง ซึ่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะบ้านแก่งส้มโฮงขึ้นเป็นเมือง และพระราชทานนามว่า เมืองกาฬสินธุ์ หรือ เมืองน้ำดำ เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ท้าวโสมพะมิตรเป็น พระยาไชยสุนทร ครองเมืองกาฬสินธุ์เป็นคนแรก

การตั้งชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ที่บริเวณแก่งส้มโฮงดงสงเปือยของเจ้าโสมพะมิตร เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ประการแรก เป็นการปลอดภัยจากการคุกคามเร่ร่อนเก็บส่วยจากเวียงจันทน์ เพราะมีเทือกเขาภูพานขวางกั้นอยู่ ประการที่สอง บริเวณแก่งส้มโฮง ดงสงเปือย มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ คือ ลำน้ำปาวที่สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตไพร่พล ตลอดจนการเพาะปลูกซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิตของครอบครัวราษฎร และประการที่สาม สามารถขยายเมืองได้ง่ายเพราะบริเวณที่ กำหนดเป็นเขตเมืองนั้นกว้างขวาง (ประสิทธิ์พรหมพิสุทธิ์. 2526 : 43)

เมืองกาฬสินธุ์เกิดจากการรวบรวมกลุ่มผู้คนอพยพหนีภัยการสู้รบจากเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งแยกย้ายกันตามผู้นำกลุ่มไปตั้งชุมชนในอาณาบริเวณต่างๆ ส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่ในบริเวณหนองหาร ทิวเขาภูพาน บ้านผ้าขาว เมืองสกลนคร กลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของเจ้าโสมพะมิตร เข้ามาตั้งชุมชนอยู่ที่แก่งส้มโฮง ดงสงเปือย ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำปาว เป็นแหล่งน้ำสำคัญต่อการดำรงชีพของราษฎร มีเทือกเขาภูพานขวางกั้นปลอดภัยจากการคุกคามเร่ร่อนเก็บส่วยจากเมืองเวียงจันทน์ เมื่อตั้งเป็นเมืองก็สามารถขยายเมืองได้ง่ายเพราะมีอาณาบริเวณกว้างขวาง นับเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อตั้งชุมชน และเมือง ซึ่งต่อมาได้ขึ้นชื่อเป็นเมืองกาฬสินธุ์ในระยะเวลาต่อมา

ปี พ.ศ. 2480 ได้มีประกาศจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ขึ้น บนพื้นที่ 4.28 ตารางกิโลเมตร หลังจากการจัดตั้งเป็นเทศบาลแล้ว ชุมชนได้เพิ่มความหนาแน่นขึ้นตามลำดับ เกิดการขยายตัวออกไปในพื้นที่ว่างรอบนอกของตัวเมืองตามแนวเส้นทางคมนาคมสำคัญๆ และในปี พ.ศ. 2525 ได้รับอนุมัติให้ขยายพื้นที่เทศบาลออกไปอีก เป็น 16.92 ตารางกิโลเมตร เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทางด้านธุรกิจบริการ และการค้าขายที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนหน่วยงานทางราชการที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสถานที่ ย้ายสำนักงาน เพื่อพัฒนาการให้บริการสาธารณสุขปโภคในด้านต่างๆ ให้ประชาชนเกิดความสะดวกสบาย ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาความความแออัดเกิดการขยายตัวของชุมชนไปในทิศทางต่างๆ การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์แต่ละช่วงระยะเวลา มีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ตามบริบทสภาพแวดล้อม ผู้คน และเหตุการณ์สำคัญหลายด้าน

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และปัจจัยการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2556 ด้วยแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะทำให้ทราบประวัติศาสตร์ และความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงมิติของเวลานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เปรียบเสมือนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้ คนในชุมชน เยาวชน ครู ผู้รู้ ปราชญ์ ผู้นำท้องถิ่น และผู้เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการวางแผนพัฒนา และเป็นแนวนโยบายในการจัดการพื้นที่ชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปีพ.ศ. 2480 – 2556 ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นแนวคิดหลักในการวิจัย เพื่อศึกษาวิเคราะห์มวลประสบการณ์ของผู้คนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับบริบท (ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และสังคม) ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตามกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อมองภาพการเคลื่อนไหวของพื้นที่การขยายตัวของชุมชน และชีวิตของผู้คนในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จำนวน 38 ชุมชน

กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย

- ผู้รู้ (Key Informants) คือ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองกาฬสินธุ์ และพัฒนาการการขยายตัวของเมืองกาฬสินธุ์

- เจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในสำนักงานเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักผังเมืองกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักโยธาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

- ผู้นำชุมชน ประธานชุมชน และคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมหลักฐานข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีทั้งข้อมูลประเภทเอกสาร และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม

ข้อมูลประเภทเอกสาร ประกอบไปด้วยทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากงานวิจัย หนังสือ บทความต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารส่วนบุคคล

ส่วนข้อมูลภาคสนามนั้น มีทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือประเภทการบอกเล่า เรื่องเล่าจากคนในท้องถิ่น ที่เกี่ยวกับประวัติบุคคล ประวัติอาคารสถานที่ ประวัติวัด นิทาน ตำนาน และยังรวมถึงข้อมูลประเภทวัตถุสิ่งของ โบราณวัตถุสถานอีกด้วยเช่น ศิลาคารึก เอกสาร ใบลาน ร่องรอยโบราณสถาน ประติมากรรมรูปเคารพ รูปภาพ เอกสารต้นฉบับต่าง ๆ

ขั้นตอนของการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะดำเนินการไปตามหลักการดังนี้

- ดำเนินการวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

- พยายามเลือกแนวคิดทฤษฎี วิทยาการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ของการศึกษาวิจัย มาสนับสนุนการวิเคราะห์เช่นกรอบความรู้ด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์

- ใช้มิติของเวลา มาเป็นองค์ประกอบในการจัดลำดับเหตุการณ์ เพื่อนำไปสู่การอธิบาย และสรุปเป็นความคิดรวบยอดของเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

การนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ การนำหลักฐานข้อเท็จจริงมาเรียงลำดับความสำคัญของเหตุการณ์ และอธิบายไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยโดยเน้นความถูกต้องสมเหตุสมผล เป็นไปตามหลักฐานข้อมูล และที่สำคัญต้องปราศจากอคติ

ผลการวิจัย

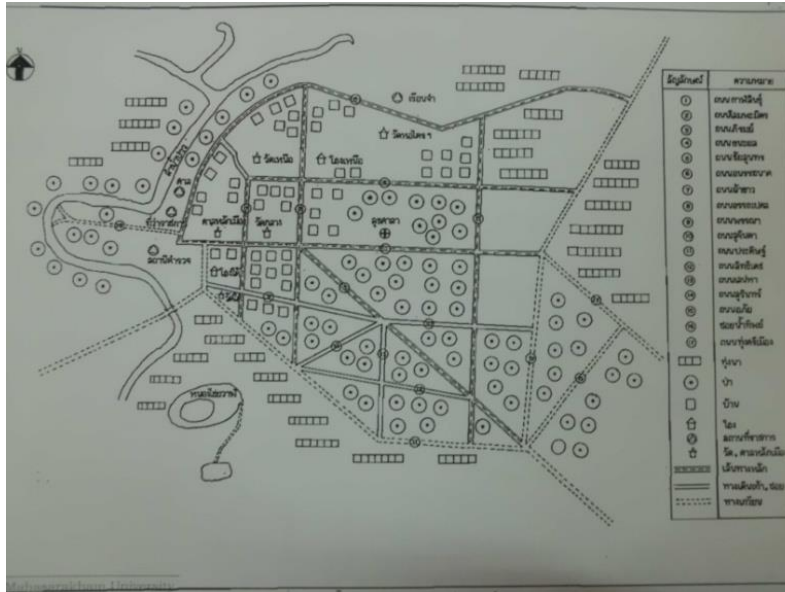
การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2525

เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นการยกฐานะบางส่วนของตำบลเหนือ และตำบลหลุบ อำเภอหลุบ ขึ้นเป็นเทศบาลเมืองมหาสารคาม ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ในปี พ.ศ. 2490 จนถึงปัจจุบัน มีนายกเทศมนตรีรวม 23 คน โดยมี พระอรรถเปศลสรวดี เป็นนายกเทศมนตรีคนแรก

ชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ในระยะแรกตั้งผู้คนจะสร้างที่อยู่อาศัยบริเวณด้านเหนือ และด้านใต้ของเสาหลักเมือง บริเวณทิศตะวันออกของถนนแก่งสำโรงตัดกับถนนกาฬสินธุ์ โดยจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนนพรมณา ถนนผ้าขาว ถนนโสมพะมิตร และมีบางส่วนของอาศัยอยู่ริมน้ำลำปาว หลักฐานที่พอจะยืนยันได้ว่าชุมชนแรกตั้งเมืองกาฬสินธุ์ได้อาศัยอยู่บริเวณนี้คือ ทิศเหนือของเสาหลักเมืองมีวัดเหนือซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2336 (กรมศาสนา. 2537 : 243) และวัดกลางสร้างขึ้นพร้อมๆกันในปีพ.ศ. 2337 เป็นวัดที่สร้างขึ้นพร้อมกับการที่ชุมชนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเมือง ส่วนทางทิศใต้ของเสาหลักเมืองมีวัดใต้โพธิ์คำ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2341 หลังจากสร้างวัดเหนือเพียง 5 ปี

ชุมชนดั้งเดิมในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ส่วนใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณรอบๆ วัด และเรือนพักเจ้าเมืองหรือโฮงเจ้าเมือง มี 6 ชุมชนคือ ชุมชนวัดกลาง ชุมชนวัดเหนือ ชุมชนวัดใต้โพธิ์คำ ชุมชนวัดหอไตรปฏิภาราม ชุมชนวัดสว่างคงคา ชุมชนตลาดสด

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชนจะกล่าวถึงประวัติที่มาของชุมชนตามที่ได้ยินได้ฟังมาจากบรรพบุรุษ หรือเรื่องเล่าของชุมชนที่เล่าสืบทอดต่อกันมา แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนในระยะเริ่มแรก ที่คำนึงถึงปัจจัยในการดำรงชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และความปลอดภัยในชีวิต ซึ่งมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนดั้งเดิมจึงอาศัยอยู่รอบๆ เสาหลักเมือง เรือนพักเจ้าเมืองที่เรียกว่าโฮงเหนือโฮงใต้ และรอบๆ วัดที่สร้างขึ้นมาพร้อมกับการก่อตั้งชุมชน

แผนที่แสดงพื้นที่ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระยะแรก (ทองสุข ไชยวงศ์จันทร์ : 2544)

นางวัฒนา เอาสัจจะ อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 64/1 ถนนอนรรฆนาค ชุมชนวัดเหนือ กล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนของชุมชนในสมัยพระเจ้าโสมพะมิตรว่า “เป็นคุ้มเก่าแก่ตั้งแต่สมัยพระเจ้าโสมพะมิตรแล้ว คนก็มาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับโองเหนือ และมีวัดเหนือเป็นศูนย์กลาง ก็ใกล้เจ้าเมืองปลอดภัยดี แล้วก็เป็นที่ธรรมดาของชาวพุทธที่ต้องมีวัดเป็นที่ยึดเหนี่ยวบ้านเรือนก็อยู่รอบๆ วัด อาศัยอยู่ใกล้วัดเหนือ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดศรีบุญเรือง แต่ท้ายที่สุดในปัจจุบันก็ได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นวัดเหนือเช่นเดิม”

นอกจากนี้ชุมชนดั้งเดิมอีกกลุ่มหนึ่งจะอยู่บริเวณรอบๆ แหล่งน้ำธรรมชาติคือ ชุมชนซอยน้ำทิพย์ ชุมชนท่าสินค้า ชุมชนหนองไชยวาน ชุมชนหนองผักแว่น ชุมชนแก่งดอนกลาง แต่ละชุมชนมีประวัติความเป็นมา และเรื่องเล่าของการมาตั้งชุมชน ซึ่งได้รับฟังมาจากบรรพบุรุษเล่าต่อกันมาเช่น นางบัวแก้ว ภูครองเชิง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 539/1 ถนนอนรรฆนาค ชุมชนแก่งดอนกลาง ได้เล่าถึงประวัติชุมชน “เจ้าโสมพะมิตร ได้มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำปาว เดิมชื่อว่าคุ้มแก่งสำโรง ที่ตั้งของเมืองกาฬสินธุ์เดิม แต่ต่อมาไม่นานก็ย้ายถิ่นฐานกันออกไปบางส่วนเพราะเกิดน้ำท่วมพื้นที่ บางกลุ่มก็ย้ายอาศัยอยู่ที่เดิมแต่ท่านก็แต่งตั้งคนดูแลเรื่อยมา มีคุณพ่ออาน โปธิแท่น ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากโคราช มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านแก่งสำโรงนี้ ชักชวนคนมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น ต่อมาเปลี่ยนชื่อจากคุ้มแก่งสำโรง เป็นแก่งดอนกลาง เนื่องจากบริเวณนี้เป็นแก่งน้ำ และมีพื้นที่ตอนอยู่ตรงกลางจึงเรียกว่าชุมชนแก่งดอนกลาง”

บ้านเก่าริมถนนโสมพะมิตร ชุมชนวัดเหนือ

ชุมชนดั้งเดิมอาศัยรวมตัวกันเป็นชุมชนในพื้นที่ศูนย์กลางของเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ และธุรกิจการค้าขายต่างๆ มีประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของชุมชนไปในทิศทางต่างๆ เป็นชุมชนใหญ่ขึ้นบางชุมชนได้แบ่งแยกการปกครองเป็นชุมชนใหม่ในระยะต่อมา การขยายตัวของชุมชนเป็นไปในลักษณะเป็นการแทรกขึ้นในพื้นที่ว่างที่มีอยู่ในชุมชน การขยายตัวของชุมชนไปยังบริเวณอื่นมีน้อยมาก ส่วนหนึ่งจะออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ไร่นาในช่วงระยะเวลาที่ทำการเกษตร อย่างไรก็ตามการไปอาศัยอยู่ตามไร่นาในบางฤดูกาลที่ทำการเกษตรส่งผลให้บริเวณดังกล่าวกลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา

ชุมชนซอยน้ำทิพย์ ริมฝั่งแม่น้ำปาว

ชาวบ้านชุมชนซอยน้ำทิพย์ อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปาว

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2525 คือ ปัจจัยที่เกิดจากนโยบายของทางราชการและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ได้แก่ การก่อสร้างเส้นทางคมนาคม การขยายการบริการด้านสาธารณสุข รองลงมา ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ซึ่งส่งผลให้ที่

อยู่อาศัยต่างๆเพิ่มจำนวนขึ้นตามไปด้วย ส่วนปัจจัยสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคม มีผลต่อการขยายชุมชนน้อยกว่าปัจจัยอื่น เนื่องจากชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ยังอยู่ใต้อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนขยายตัว หรือเติบโตขึ้นอย่างช้าๆ เมื่อเทียบกับชุมชนใกล้เคียง เช่น จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ทิศทางการขยายชุมชนจะขยายตัวออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นขยายตัวของที่อยู่อาศัย รูปแบบการขยายตัวของที่อยู่อาศัยมีสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกที่อยู่อาศัยจะขยายตัวในลักษณะแทรกตัวขึ้นในพื้นที่ว่างของชุมชนเดิมเป็นการเพิ่มความหนาแน่นขึ้นในชุมชนเดิม ลักษณะที่สองเป็นการขยายตัวออกไปยังพื้นที่รอบนอก โดยลักษณะการขยายตัวแบบนี้ที่อยู่อาศัยจะขยายไปตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนที่เป็นศูนย์กลาง ส่วนการขยายตัวของย่านธุรกิจการค้า มีการขยายตัวไปในพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยทางราชการบริเวณใจกลางชุมชน และถูกล้อมรอบไปด้วยที่อยู่อาศัยของประชากร รูปแบบการขยายตัวของย่านธุรกิจการค้า จะมีลักษณะขยายตัวตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมที่อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ นอกจากนี้ยังมีธุรกิจบางประเภทที่ต้องใช้พื้นที่มาก ได้แก่ ธุรกิจอุตสาหกรรมบางอย่าง เช่น โรงสีข้าว ปั่นน้ำมัน ธุรกิจเหล่านี้จะกระจายกันอยู่ตามริมฝั่งของเส้นทางที่เชื่อมโยงออกสู่ชุมชนรอบนอกหรือต่างจังหวัด เนื่องจากต้องการความสะดวกในการขนส่งผลผลิตเข้าสู่ตลาดที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดต่างๆ

การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2525 – 2556

ในปี พ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้คือ เนื่องจากท้องถิ่นนอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้เจริญขึ้นและมีชุมชนอยู่หนาแน่น สมควรขยายเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการ และบำรุงท้องถิ่นต่อไป โดยขยายพื้นที่ออกไปเป็น 16.96 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมชุมชนรอบนอกหลายชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ขยายออกไปจะอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ชุมชนใหม่ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ 16 ชุมชนได้แก่ ชุมชนโพธิ์ไทร ชุมชนดอนสวรรค์ ชุมชนคุ้มห้วย ชุมชนดอนกลอย ชุมชนสุขสบายใจ ชุมชนหัวโนนโก ชุมชนสงเปลือยใน ชุมชนโรงซ่อม ร.พ.ช. ชุมชนทุ่งวัดป่าศรีเมือง ชุมชนทุ่งศรีเมืองกลาง ชุมชนทุ่งศรีเมืองพัฒนา ชุมชนทุ่งมน ชุมชนหัวคู-หนองเรือพัฒนา ชุมชนเกษตรสมบูรณ์ ชุมชนหาดลำดวน ชุมชนดงปอ

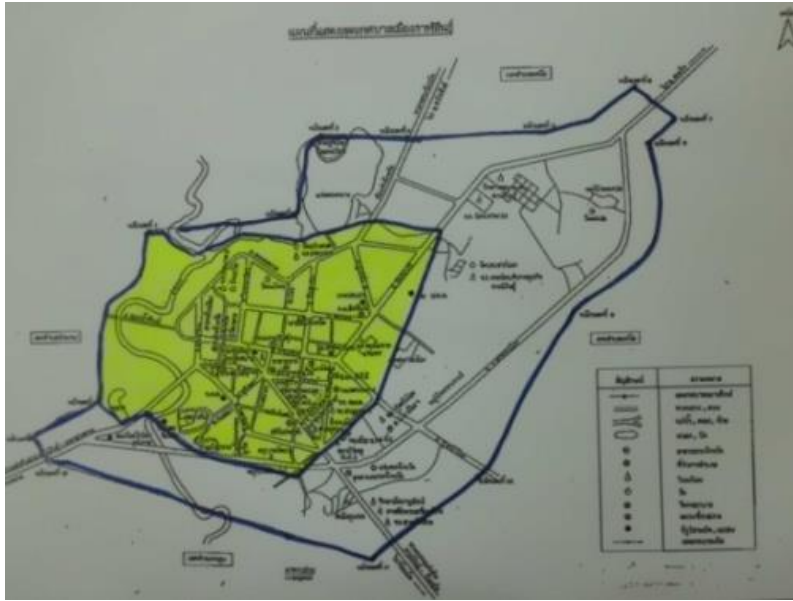
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระหว่างปีพ.ศ. 2525-2556 มีปัจจัยที่สำคัญคือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของทางราชการ และการเพิ่มของจำนวนประชากร ตามลำดับ

สภาพเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เกิดการขยายตัว มีสถานประกอบการค้า และบริการต่างๆในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางด้านเศรษฐกิจแลสังคมของชุมชน โดยที่ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชน หันมาประกอบอาชีพค้าขาย ทำธุรกิจบริการต่างๆ มากขึ้น ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง ส่งผลให้การจ้างแรงงานมากขึ้น ประชากรเพิ่มทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัวตามลำดับ ส่วนนโยบายของราชการและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เกิดการขยายตัว ทำให้พื้นที่เขตเทศบาลกาฬสินธุ์ที่ขยายเพิ่มขึ้นนั้นครอบคลุมชุมชนย่อยหลายชุมชน และอยู่ในความดูแลของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จึงได้ขยายบริการด้านสาธารณะต่างๆ ออกไปยังชุมชนย่อยเหล่านั้น ส่งผลให้ชุมชนเหล่านั้นมีประชากรอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ส่งผลให้อาคารบ้านพัก อาคารพาณิชย์ อาคารอุตสาหกรรม ในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เพิ่มจำนวนขึ้นไปด้วยชุมชนเกิดการขยายตัว โดยจะเห็นได้จากการขยายเพิ่มขึ้นของอาคารต่างๆ

ทิศทางการขยายชุมชน มีการขยายออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง แต่ด้วยข้อจำกัดด้านกายภาพของชุมชน ซึ่งทิศตะวันตกเป็นที่ลุ่ม และมีลำน้ำป่าวไหลผ่านในแนวเหนือ-ใต้ จึงทำชุมชนขยายตัวไปทางทิศตะวันออกของลำน้ำป่าว ซึ่งมีลักษณะสูงกว่าโดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามแนวทางหลวงแผ่นดิน (กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด) ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตามแนวทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 21 (กาฬสินธุ์-สกลนคร) และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 213 ตอนเลี้ยวเมือง ซึ่งปัจจุบันมีแนวโน้มที่ขยายไปในทิศทางดังกล่าวมากกว่าทิศทางอื่น

รูปแบบลักษณะการขยายตัวของชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ มีลักษณะการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งสามารถแยกลักษณะการขยายตัวตามวัตถุประสงค์ของการใช้ที่ดินในกิจกรรมต่างๆ คือ การใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม มีการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคม การใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย มีการใช้ที่หนาแน่นขึ้นบริเวณใจกลางชุมชนมีการขยายออกจากจุดศูนย์กลางชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม ซึ่งจะกระจายอยู่ในชุมชน และริมฝั่งถนนเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคสมัยคือความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายด้านความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

แผนที่ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ชุมชนดั้งเดิม และชุมชนที่ขยายตัว

อภิปรายผล

ประวัติศาสตร์การตั้งเมืองกาฬสินธุ์ในระยะเริ่มแรก ท้าวโสมพะมิตรได้เลือกทำเลการตั้งบ้านเมืองที่ลำน้ำปาว บริเวณแก่งสำโรง ดงเปื่อย ซึ่งมีดินและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งได้พัฒนาเป็นหมู่บ้านชุมชนต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระยะต่อมา การบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์การตั้งบ้านเรือนในชุมชนแต่ละชุมชนก็ให้ความสำคัญกับดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์อันเป็นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย สอดคล้องกับ ศรีศักรวัลลิโภดม (2557 : 3) กล่าวไว้ในเปิดประเด็น ภูมิวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำในภาคประชาคม : กรณีอยุธยาและสุโขทัย ว่า จากประสบการณ์ที่ออกไปตามแม่น้ำลำคลอง และท้องทุ่งรอบๆ อยุธยากับพ่อในวัยเด็กนั้น ทำให้ข้าพเจ้าได้เห็นได้รู้จักชื่อแม่น้ำลำคลอง และย่านชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เห็นทั้งฤดูน้ำฤดูแล้ง เมื่อมาทำผังเมืองและแผนที่ภูมิวัฒนธรรมของเมืองอยุธยาและบรรดาเมืองโบราณต่างๆ ในแทบทุกภูมิภาคของประเทศแล้ว ก็พอพูดได้อย่างเต็มปากว่าบรรดาผังเมืองในสมัยโบราณนั้น ล้วนเป็นเรื่อง การจัดการน้ำเป็นหลักใหญ่ทั้งสิ้น โดยมุ่งให้มีการจัดตั้งที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นชุมชนให้มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี และการหาทางป้องกันอุทกภัยในฤดูน้ำ และความแห้งแล้งในฤดูแล้ง ด้วยการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของบ้านเมืองในทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้เหมาะสม

การตั้งชุมชนระยะแรกนั้นจะคำนึงถึงปัจจัยในการดำรงชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และความปลอดภัยในชีวิต ซึ่งมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เป็นไปในลักษณะเป็นการแทรกขึ้นในพื้นที่ว่างที่มีอยู่ในชุมชน การขยายตัวของชุมชนไปยังบริเวณอื่นมีน้อยมาก

ส่วนหนึ่งจะออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ไร่นาในช่วงระยะเวลาที่ทำการเกษตร อย่างไรก็ตามการไปอาศัยอยู่ตามไร่นาในบางฤดูกาลที่ทำการเกษตร ส่งผลให้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวกลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา

การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม และการขยายตัวของชุมชนในระยะแรกจะมีลักษณะคล้ายๆ กับเขตเทศบาลของเมืองอื่นๆ ในภาคอีสาน ดังเช่น การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลอุบลราชธานี ซึ่ง ธีระ ฤทธิวรารณ (2545) ได้อธิบายปัจจัยในการขยายตัวของชุมชนในระยะเริ่มต้นจากการอพยพ หนีภัยสงคราม และมาตั้งชุมชนอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล มีการสร้างถนน แล้วสร้างเชิงเทียนรอบเมือง ปัจจัยสำคัญของการตั้งชุมชนในสมัยแรกนั้นขึ้นอยู่กับเจ้านายพื้นเมือง จากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเจ้าเมืองกับราษฎร และต้องการความปลอดภัย

สำหรับปัจจัยสำคัญในการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระยะแรก ได้แก่ การเพิ่มของจำนวนประชากร นโยบายของทางราชการ และสภาพเศรษฐกิจ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาล ปัจจัยสำคัญในการขยายตัวของชุมชนในลำดับต่อมาคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านนโยบายของทางราชการ และจำนวนประชากร มีทิศทางการขยายตัวจากศูนย์กลางของชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญๆ ที่เชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะการขยายตัวในทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ บัญชา นวนสาย (2556) ในประเด็นของลักษณะ และปัจจัยการขยายตัว แต่แตกต่างกันในทิศทางการขยายตัว ซึ่งผลการศึกษาประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2468 – 2550 พบว่า การขยายตัวของเมืองบุรีรัมย์ เกิดการขยายตัวด้วยสาเหตุที่ต่างกัน ช่วงแรก มีการขยายตัวรอบๆ ศาลหลักเมือง กระจายไปตามแนวถนนสายหลัก เกิดจากปัจจัยภายในคือ การย้ายสถานที่ราชการออกนอกเขตคูเมืองเดิม ทำให้เกิดการขยายตัวเมืองออกมาทางทิศตะวันตก ในช่วงที่สอง มีการสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองบุรีรัมย์ เกิดการขยายตัวออกไปตามถนนสุนทรเทพ ถนนนิवास และบริเวณรอบสถานีรถไฟบุรีรัมย์ ระยะที่สาม เกิดจากปัจจัยของผู้นำท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ มีการขยายตัวเมืองออกไปทุกทิศทางตามเส้นทางคมนาคมสายหลัก การซึ่งเป็นเส้นทางสู่เมืองอื่นๆ ทำให้เมืองบุรีรัมย์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระยะต่อมา

อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ความหลากหลายของบุคคล - สายตระกูล ความหลากหลายด้านความเชื่อ และความหลากหลายทางด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งการวิจัยเรื่องอื่นๆ ไม่มีการศึกษาถึงเรื่องนี้เลย ซึ่งความรู้ในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรมจากงานวิจัยนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายวางแผนการพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในอนาคตได้

ปี พ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจากท้องถื่นนอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เจริญขึ้นมีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น สมควรขยายเขตการปกครองเพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการบำรุงท้องถื่นต่อไป จึงมีชุมชนใหม่เกิดขึ้นหลายชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2556 คือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของราชการ และประชากรตามลำดับ ชุมชนขยายตัวออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง โดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีการขยายชุมชนออกไปมากกว่าทิศทางอื่นๆ ลักษณะการขยายตัวจากจุดศูนย์กลางของชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญที่เชื่อมโยงกับต่างจังหวัด นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคทุกสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายด้านความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้งานวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 – 2556 ยังส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถื่นอันเป็นมรดกประสพการณ์ของผู้คนในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทที่มีความแตกต่างกัน อันได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ความหลากหลายทางธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่หลากหลายในชุมชนท้องถื่น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงมิติของเวลานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เปรียบเสมือน “ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม” ที่ส่งเสริมให้ คนในชุมชน เยาวชน ครู ผู้รู้ ปราชญ์ ผู้นำท้องถื่น และผู้เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถื่น เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความภาคภูมิใจในท้องถื่น ร่วมกันบันทึกประสพการณ์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าได้ต่อไป

คำขอบคุณ/ กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. วิสุทธิ์ ใบไม้ ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ให้โอกาส และให้คำแนะนำผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ที่ให้คำปรึกษาแนะนำวิธีวิทยา การดำเนินงาน การวิจัย ดูแลความก้าวหน้าให้การแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิจัยให้ประสบความสำเร็จ

ขอขอบคุณผู้รู้ บุคลากรในสำนักงานเทศบาล ผู้นำชุมชน และทุกคนในชุมชนเขตเทศบาลเมือง กาฬสินธุ์ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกคนที่อำนวยความสะดวก ให้ข้อมูลสำคัญ ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัยจนประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

การศาสนา, กรม ประวัติทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.2537.

ทองสุข ไชยวงจันทร์ ประวัติศาสตร์การขยายเมืองกาฬสินธุ์ในระหว่าง ปีพ.ศ. 2480 – 2540

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2545.

ธีระ ฤกษ์วิรรณ การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานีระหว่างปี 2478

-2542. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.2545.

บัญชา นวนสายประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ในระหว่าง

ปี พ.ศ. 2468 – 2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2556.

ประสิทธิ์ พรรณพิสุทธ์ พระราชวงศ์จักรีกับ 200 ปีกาฬสินธุ์. โยโสธร : โรงพิมพ์จิวฮะการพิมพ์. 2536.